

Tone
Peršak

S(m)o pisatelji še potrebni slovenstvu?

Morda celo bolj kot doslej!

Najprej opomba:

Slovenski pisatelji in pesniki smo kajpak zelo različni, in to v vseh pogledih. Društvo slovenskih pisateljev pomeni že ves čas, kar obstoja in še posebej v zadnjih letih, zelo pomemben in na prvi pogled dokaj enoten in prav zato tudi učinkovit dejavnik slovenske civilne družbe. In res je društvo v celoti in so pisatelji tako rekoč vsak posebej od Trubarja pa do najmlajšega, ki je prav te dni objavil prvo črtico ali pesem v kateri od slovenskih literarnih revij, nedvomno v veliki meri zaslužni za to, da ta narod sploh še obstaja, da sanja o lastni državi in da je na najboljši poti, četudi na samem začetku te poti, v demokracijo. Seveda pa nismo edini, ki lahko to trdijo o sebi in svojem stanu. Poleg tega slovenski pisatelji nismo nikakršna bratovščina ali red, katerega člani imajo obvezno vsi kozje brade in prečke na levi strani. Imamo različne frizure in kajkrat tudi ideje. Nekaj je vernih in nekaj nevernih; nekateri pišejo pesmi z rimo, drugi brez nje; so, ki pišejo v krasni slovenščini, čeprav se ne lepšajo s svojim slovenstvom, in so taki, ki delajo z jezikom kot svinje z mehom, pa so Slovenci od temen do peta. So člani društva, ki se zaradi politične dejavnosti te organizacije že leta in leta izogibljejo celo hiše na Tomšičevi 12 v Ljubljani, in so taki, ki so se v društvo včlanili prav zaradi te dejavnosti; tretji pa so celo izstopili zaradi nje. Skratka, pojem »slovenski pisatelj« je vsaj tako večplasten in mnogopomenski, kot je to beseda v slehernem dobrem literarnem delu. Vse prevečkrat nas pravzaprav poskušajo od zunaj poenotiti v čredo, ki slepo sledi svojemu gorenjskemu ovnu in v en glas bleja isto pesem. To velja za oboje: za tiste, ki vidijo v društvu edino pravo avantgardo »demokratizacije« in boja za človekove pravice na Slovenskem, in tudi za tiste, ki nas razglašajo za tolpo neodgovornih zgagarjev, ki se povsem neupravičeno vtikajo v čisto vse, karkoli se v Sloveniji in kjerkoli v svetu dogaja. Poglavitni očitek pa se glasi, da se pisatelji vse preveč ukvarjamo s politikom. Kot da bi ne bili tudi pisatelji državljani te, zdaj že nekoliko bolj oprijemljive države in bi ne smeli povedati svojega mnenja tudi o ustavi, o političnih sodnih procesih, o preteklosti in prihodnosti naroda, ki mu pripadamo, in o usodi jezika, ki ga pišemo; skratka, o vsem, kar nas žalosti ali veseli. Res pa je, da smo organizirani v društvo, ki je v glavnem vedno tako delovalo, in zato tudi vsakdo pričakuje, da bo društvo slovenskih pisateljev reklo svojo besedo, če se zgodi kaj takega, kar zadeva slovenski jezik, slovensko kulturno samobitnost ali usodo Slovencev nasploh. Pa še nekaj razlogov je za to, da smo bolj glasni od večine drugih, morda notranje celo bolj homogenih skupin in organizacij. Veliko tega, kar se dogaja npr. v politiki posredno ali tudi neposredno, zadeva vprašanje slovenskega jezika in njegove prihodnosti (npr. gospodarsko in politično podrejanje Slovenije nujno povečuje tudi možnost asimilacije oz. kulturno podrejanje vodi v izgubo politične integritete itd.) in na to smo pač pisatelji najbolj občutljivi, kajti jezik je medij, skozi katerega se izražamo. In ne samo to. Jezik je medij,

skozi katerega spoznavamo in čutimo svet ter ga preoblikujemo. Brez jezika nas ni in ni sveta, ki ga pišemo in o njem izrekamo takšne in drugačne sodbe. Jezik za pisatelja in pesnika ni le orodje za sporočanje, temveč je neke vrste svetloba, ki mu omogoča, da vidi svet, dogodke in stvari s svojega zornega kota, in da jih potem v tej luči pokaže bralcu, da jih še on ugleda približno tako kot pisatelj oziroma pesnik. Z usodo jezika pa je povezano skoraj vse drugo. Skupna je potemtakem pisateljem zlasti ta posebna odvisnost od jezika in skrb zanj in skupno jim je ob mnogih razlikah še to, da so nenehno kar se da pozorni na to, kaj se dogaja okrog njih. Naloga pisateljev je imenovanje stvari in dogodkov. Seveda prav tako, čeprav z drugih zornih kotov, imenujejo stvari in dogodke tudi znanstveniki, politiki in ideologi, filozofi, preroki ter apostoli idr. Vendar pisatelji pravzaprav prežijo na znamenja, ki šele napovedujejo, kaj se bo zgodilo, in tako rekoč soustvarjajo svet in izumljajo pojme. In prav v tem prežanju na prihodnje dogodke in porajajoče se stvari je najbrž eden od razlogov za to, da se pisatelji tako naglo in temeljito odzivajo tudi na zastranitve v javnem življenju kot posamezniki in kot stan. Vendar pri tem ne gre za to, da bi sebi in slovenskim pisateljem nasploh pripisoval kakšne posebne zasluge, pogum ali kakšne nadnaravne sposobnosti, ki bi nas ločevale od drugih ljudi. Gre preprosto za to, da je naše nenehno in v bistvu dejavno čakanje oz. prežanje na zametke dogodkov in na znamenja, ki jih napovedujejo, v skladu z delom, ki ga opravljamo, in z opisanim razmerjem do sveta, ki je osnovni pogoj za to, da to delo sploh lahko opravljáš. To je pravzaprav aktivna pasivnost kot temeljni segment slehernega umetniškega dela. Biti pisatelj in pesnik je eden od možnih dejavnih odnosov do sveta in ta odnos že sam po sebi in v skladu z okoliščinami pogojuje ravnanje posameznika in stanu. Toda razlike med nami ostajajo, in to velike. Zato lahko odgovarjam na zastavljena vprašanja samo v lastnem imenu in marsikaj od tega, kar bom trdil, gotovo ne velja za nobenega drugega slovenskega pisatelja.

1. Kaj pomeni »biti pisatelj«, sem delno že poskušal povedati. Čeprav o tem ni moč nikdar povedati vsega. Za to priložnost pa nemara zadošča, kar sem že poudaril, da razumem pisateljevanje kot posebno dejavno razmerje do sveta. Torej do stvarnosti. Stališča, da je za pisatelja stvarnost nepomembna, ker je njegov svet fikcija, nisem nikoli razumel tako, kot da pisatelj, četudi pripoveduje izmišljeno zgodbo, ne govori o stvarnosti. Pisanje poezije je samo po sebi vzpostavljaje in hkrati opisovanje razmerja do stvarnosti, ni pa nujno hkrati tudi opisovanje te stvarnosti same. Če pa je in kadar je zgolj opisovanje stvarnosti, torej čista mimesis, pa v bistvu preneha biti umetnost...

Kaj pomeni »biti Slovenec« je prav tako težko pojasniti. Vsekakor pa je to nekaj drugega kot »biti Nemec« ali »biti Rus«. Čeprav to, kar nameravam povedati v zvezi s tem, najbrž ne velja samo za Slovence. Dejstvo, da smo Slovenci dokaj maloštevilni in da smo bili in smo še vsaj do določene mere ogroženi (naj poudarim, da govorim o tem brez slehernega patosa ali samopomilovanja!), povzroča, da je naš odnos do nas samih drugačen, kot je najbrž odnos Nemcev ali Rusov in celo Srbov do njih samih. »Biti Slovenec« verjetno pomeni nekakšno odločitev in spoznanje o pripadnosti temu narodu in o delovanju v korist tega naroda. Slovenci se moramo že ves čas, odkar vemo, da to smo (npr. od Trubarjevih ali vsaj od Prešernovih časov boriti za to, da smo lahko Slovenci. Angleži so bili komaj kdaj

v zgodovini v takem položaju; Nemce so nekajkrat prepričevali, da so ogroženi kot narod, vendar vedno predvsem zato, da so jih pridobili za ogrožanje drugih narodov; Francozi so se imeli od nekdaj ne le za gospodarje lastne usode, temveč celo za gospodarje sveta. Skratka, s slovenstvom so določene težave. Prav v zadnjem času se denimo zdi, da bo precejšnji del Slovencev morda celo težko prepričati, da imamo dejansko tudi Slovenci pravico do samoodločbe in do resnične lastne države.

Ker je torej s slovenstvom tako in ker je tudi s slovenskim jezikom tako, da je pravzaprav še vedno treba dokazovati njegovo enakovrednost in enakopravnost (morda celo po nepotrebem), je seveda tudi s »slovenskim pisateljem« drugače kot npr. s francoskim ali ameriškim (iz ZDA). Kakorkoli že kdo od nas odgovarja na to vprašanje – naj se ima za apostola in prvoborca slovenstva ali naj gleda na svoje »slovenstvo« z ironijo in na ves glas vpije, da je kozmopolit in da je zanj slovenstvo zadnja od vseh skrbi, kar jih ima, oziroma, da je slovenstvo pravzaprav bolezen nedozorelih duhov – vsakdo odgovarja nanj. Sam se pogosto spominjam pogovora s Primožem Kozakom, ki mi je na moje vztrajno dokazovanje, da so Slovenci malenkostni, provincialni, zaprti in totalitarni v odnosu do slehernega malo bolj odprtega duha, odvrnil, da je ravno moje stališče tipično slovensko.

2. Ne bi si upal trditi, da je bil slovenski »modernizem« (mislim predvsem na literaturo in celotno slovensko umetnost polpreteklega obdobja) resnično neslovenski, čeprav je res, da se je v mnogih primerih želel otresti »slovenstva« in biti čim bolj svetovljanski, v literaturi podoben npr. francoski ali ameriški literaturi. In prav tako nisem prepričan, da je odklanjanje hermetizma in eksperimentiranja v zadnjem času ponovno vračanje zgodbe v prozo, poudarjeno izpovednost poezije in vse drugo, kar literaturo zadnjih nekaj let razlikuje od najvišje cenjenih literarnih del ludizma in drugih podobnih smeri, tudi povratak k slovenstvu. Tudi najmlajši avtorji, denimo ustvarjalni krog revije Literatura, se intenzivno navdihujejo pri tujih zgledih, iščejo pot v Evropo in tudi njihovo povečanje Bartola kaže na kaj drugega kot na pogrevanje tipičnega »slovenstva«. Vsaj do neke mere pa najbrž tudi drži, da mlade avtorje te vrste vprašanja (npr. »dolžnost«, »pripadnost narodu«, »sooblikovanje duha naroda in njegove usode«) od nekdaj manj zanimajo kot nekoliko starejše; razen seveda v kakšnih res skrajnih primerih in hudih časih (vojna ipd.). Brez kakršnegakoli paternalizma ali česa podobnega najbrž smem reči, da je to normalno in razumljivo. Hkrati pa je seveda tudi to res, da je literatura pred tridesetimi, dvajsetimi in še pred desetimi leti tudi pri nas nastajala pod močnim vplivom velikih iluzij in svet odrešujočih konceptov (»svet postaja planetarna vas«, »peace and flower«, rock, študentska gibanja itd. itd.), ki so nas prepričevali, da je občutje pripadnosti lastnemu narodu v bistvu neke vrste zaplankanost. Dogodki zadnjih let in ne nazadnje politični prevrati v vzhodni Evropi in tudi v Jugoslaviji pa nas prepričujejo – pa naj gledamo nanje še s takšno rezervo do vseh »Blut und Boden« teorij, da je pripadnost in opredeljenost po narojenem in narodnem vendarle pomembnejši dejavnik, kot bi to morda kdo želel priznati. Pri tem velja poudariti, da je »nacionalizem« malih narodov vzhodne Evrope v glavnem bistveno drugačen od na videz preseženih nacionalizmov velikih narodov zahodne Evrope. Ti veliki narodi so si želeli podrediti svet in ga priličiti sebi oziroma urediti

po svoji podobi in predstavi, mali narodi se borijo za priznanje svoje različnosti in npr. v okviru Srednje Evrope (tema Vilenice 1990) sprožiti procese združevanja ob spoštovanju medsebojnih razlik in posebnih kvalit.

Seveda je za slehernega in tudi za slovenskega pisatelja najpomembnejše to, ali je dober ali slab pisatelj. Dvomim, da je komurkoli v prid, če piše, kolikor je le mogoče podobno kot kdorkoli iz Amerike ali Azije, še slabše pa je, če kdo misli, da bo dober slovenski pisatelj, če živi in piše, kot da drugod po svetu literature sploh ne poznajo, in da je popolnoma nepomembno, kaj pišejo v New Yorku ali v Ulan Batorju. Temeljnega pomena je, ali ta, ki piše, piše dobro, se pravi zanimivo in prepričljivo ter estetsko učinkovito. Če piše zgodbo, bo gotovo lažje pisal zanimivo in prepričljivo, če piše svet, ki ga živi... Estetska učinkovitost je kajpak drug problem...

3. Ker sem poskušal pisati tudi zgodovinski roman in zgodovinsko povest ter novelo, bi si upal reči, da je zgodovinopisje v pomoč, kadar gre za res že zelo odmaknjene čase. Je nekaj »splošnozgodovinskih« del, ki so s tega vidika na moč koristna (npr. Huizinga – Jesen srednjega veka, B. Tuchman – Daljno zrcalo...) in tudi s slovenskimi zgodovinarji sem si kar pomagal. Po drugi strani pa je pravzaprav tem teže, čim bliže je čas, v katerega želiš poseči. Tak čas je npr. pri nas obdobje II. svetovne vojne in leta po njej. Vendar to najbrž ni slovenska posebnost. Polpreteklost je še vedno v veliki meri podvržena manipulacijam različnih političnih interesov in zares pomembnih podatkov o dogodkih pred desetimi, dvajsetimi, tridesetimi... leti tudi zgodovinarji ne izvejo. Ljudje, ki so bili udeleženi v njih, pa jih v glavnem prikazujejo pristransko. Ali pa je morebiti le to res, da se nam davnina kaže kot bolj eksotična in v večjih časovnih blokih kot na videz bolj pregledna... Hkrati pa zgodovinska dela o davnih časih v bistvu beremo na podoben način kot literaturo ali mit in jih tudi uporabljamo na drugačen način... Spominjam se sijajne Zgodovine turškega cesarstva (avtorja sem seveda pozabil), kjer so bili posamezni pomembni dogodki opisani celo v več variantah in od ure do ure natanko. Tako sem lahko prebral v tisti knjigi dva zelo natančna opisa, kako je Obilič ubil sultana Murata na Kosovem polju...

5. Morda se ta trenutek zdi, da literatura izgublja svoj pomen za oblikovanje in osmišljanje slovenske narodne zavesti in morda se res komu zdi, da je skrb za slovenski jezik neustrezna in sedanjemu času evropskih integracij nepotrebna in malenkostna. Poznam pa tudi belgijskega senatorja, ki je vložil ogromno truda v prizadevanje, da lahko kot poslanec v Evropskem parlamentu govori flamsko in da njegov govor sinhrono prevajajo v angleščino in nemščino in druge jezike, četudi sam odlično govori angleško, nemško in menda še francosko. Če hočemo Slovenci priti v Evropo in svet kot Slovenci in nato tudi ostati Slovenci, bomo morali sami marsikaj storiti za to; največkrat prav tako, da bomo tudi zelo vsiljivo poudarjali svojo slovenskost in svoj jezik ter svojo kulturo. Biti Slovenec je v bistvu privilegij; Nemcev je menda kar sedemdeset milijonov, Slovencev pa komaj nekaj več kot dva milijona! No, šalo na stran. Prepričan sem, da se bodo združevalni procesi v Evropi nadaljevali in da se bo ves svet vse bolj in bolj povezoval, postajal vedno »manjši«, in da bodo nekatere razlike gotovo izginjale. Po drugi strani pa sem prav tako prepričan, da veliki narodi (veliki po lastni samozavesti in ne le po številu pripadnikov) ne bodo

nikoli pristali na to, da bi se odpovedali svoji samobitnosti, svojim jezikom in svojim kulturam. Kakorkoli že je vizija »združene Evrope« gotovo privlačna in naravnost navdušujoča, vendar so ob tej pozitivni težnji jasno vidne tudi težnje po prevladi dveh, treh najmočnejših nacionalnih skupnosti, ki za zdaj še verjemajo, da si bodo lahko zagotovile in hkrati razdelile dejansko »oblast« v Evropi. Čeprav se že zdi, da pospešeno združevanje Nemcev že vnaša prve kali nezaupanja v to možnost. In po Evropi se mnoge politične organizacije manjših, čeprav bogatih držav in narodov v strahu pred centralizacijo moči in odločanja v Evropi že povezujejo v imenu in z željo po ohranjanju samobitnosti in tudi suverenosti vseh narodov, tudi najmanjših. Slovenci bomo kajpak v tej prihodnji Evropi toliko veljali, kolikor dobrega in zanimivega bomo tej Evropi lahko ponudili. Toliko bolj pomembno bo to prav na področju kulture. Na resnično kulturnih trgih se namreč ceni raznolikost in posebnost in ne enoličnost konfekcije. Hkrati pa bomo prav s »produkcijo« in »izvozom« kulture ohranjali lastno identiteto in o tej identiteti tudi prepričevali svet. Literatura ima po svoji naravi pri tem zelo pomembno vlogo. Pri tem, ko to pišem, se zelo dobro zavedam, da mi lahko kdo očita obnavljanje slovensko samovšečnih sanjarij o Sloveniji kot deželi velike kulture in o Ljubljani kot »novih Atenah«, vendar ne gre za to. Ne gre niti za to, da bi zahteval ali predvideval, da bo ta kultura, s katero se bomo legitimirali v prihodnje, morala biti slovensko domačijska, in da bi morala izražati nekakšno ljubeznivo in pridno slovensko dušo, niti za to, da bi morala slovenska kultura črpati svoj navdih iz slovenske kulturne ali celo folklorne tradicije in tako predstavljati svetu nekakšen sežetek »slovenšne« same po sebi. Gre za to, da se ugotovi prav nasprotno, kot mislijo nekateri, katerih mnenje je omenjeno v vprašanju. Za Slovence je »produkcija« kulture temeljnega pomena zato, ker kultura nasploh postaja dejavnik ohranjanja nacionalne samobitnosti in pričevanja o obstoju, enakopravnosti in tako navsezadnje celo o suverenosti teh narodov. Na mnogih področjih, ki so bila še nedolgo tega bolj pomembna za razlikovanje med narodi in za uveljavljanje narodov med drugimi narodi, prihaja danes do zavestnega in hotenega ukinjanja razlik in razmejevanj. V materialni proizvodnji se vse bolj uveljavljajo enotni standardi kvalitete in oblikovanja, tržišče se integrira tako rekoč v svetovnih razmerjih, in kdor se ne podreja zahtevam tega tržišča, tvega nazadovanje in zaostanek v razvoju in kvaliteti življenja. Isto velja v bistvu tudi za področje politike ali družbenega in celo družabnega življenja. Narod, ki ne pristane na splošno uveljavljene demokratične standarde, bo tako rekoč izključen iz mednarodne skupnosti in ne bo deležen pomoči te skupnosti, celo denarnih posojil ne. Velike metropole mode in mediji diktirajo načine obnašanja po vsem svetu. Hkrati pa kultura v širšem pomenu besede (vključno z informacijami, medijsko produkcijo, znanostjo itd.) postaja sredstvo kolonizacije manj razvitih delov sveta od največjih svetovnih gospodarskih velesil (ZDA, Japonska, Nemčija itd.). Prav zato postaja po tretji strani kultura tisti dejavnik, s pomočjo katerega in na področju katerega je še mogoče kaj storiti za ohranitev lastne samobitnosti in notranje ter zunanje suverenosti, kajti prisotnost in opaznost kateregakoli naroda na svetovnem tržišču kulture bo navsezadnje kriterij za to, v kolikšni meri bo ta narod priznan od drugih narodov in ali bo sploh priznan. Govoriti o tem, da kulturna produkcija naroda izgublja svoj pomen, je potemtakem nesmisel ali kvečjemu znamenje težnje po samoukinitvi naroda in po umiku s prizorišča življenja...

6. Enotnost jugoslovanskega kulturnega tržišča, kolikor je o njej sploh bilo mogoče govoriti, je bila po eni strani umetna in v dokajšnji meri politično opredeljena. Po drugi strani pa so se stiki, prevodi, gostovanja in vse drugo, kar sodi na področje kulturnega sodelovanja in pretoka, odvijali tudi na podlagi dejanskih afinitet ter interesov. Kar zadeva književnost, so pri tem najpomembnejšo vlogo odigrali prevajalci, ki so pogosto iz lastnega veselja in zadovoljstva posredovali med literaturami jugoslovanskih narodov. V današnjih časih je zunanje, torej politične spodbude za tak pretok manj. Ostajajo potemtakem le še afinitete možnih posrednikov (prevajalcev, založnikov) in podobno mislečih skupin ali struj pa tudi revij (primer takega sodelovanja je bila pred kratkim izmenjava med revijami *Literatura*, *Quorum* in *Književna reč*), ki si druga drugi pomagajo pri uveljavljanju. Ali so za zmanjšanje pretoka literarnih umetnin med republikami oziroma jugoslovanskimi literaturami sokrivi tudi pisatelji, ki so v precejšnjem številu dokaj politično dejavni po vseh jugoslovanskih republikah, bi težko sodil. Prej bi rekel, da je takšno zmanjšanje samo izraz in posledica političnih razmer (težko verjamem, da bi katerikoli slovenski pisatelj npr. odklonil ponudbo, da mu kak srbski založnik izda knjigo). Še bolj pa je za to kriva gospodarska kriza, ki v vsej Jugoslaviji neusmiljeno krči programe založb in ob pomanjkanju denarja se mnoge založbe orientirajo samo še na izdajanje domače književne produkcije in opuščajo prevodne programe.

7. Da smo si bili pisatelji bliže ali celo enotni »v zadevah politike« in bolj vsaksebi »v vprašanih literature«, je glede na naravo literarnega ustvarjanja in še bolj glede na donedavne politične razmere v Sloveniji docela razumljivo in predvsem normalno. Pisateljsko društvo in slovenski center PEN sta ob še nekaterih drugih subjektih v razmerah enopartijskega sistema in političnega monopola, ki je želel biti tudi monopol na resnico in pravico, prevzela vlogo opozicije. Pripadla pa jima je tudi funkcija razsodnika v razpravah o kršitvah človekovih pravic od partijske države. To drugo funkcijo imajo pisatelji in njihove organizacije največkrat tudi v večstrankarskih, torej demokratičnih državah, kjer seveda prav tako prihaja do omejevanja in kršitev pravic oziroma do zlorab oblasti. Te vrste posegi pisateljskih organizacij so znani npr. v Nemčiji, v Franciji in drugod. Pri nas je bilo to tem bolj smiselno in potrebno, ker so bile druge pojavne oblike in ustanove civilne družbe do nedavnega tako rekoč prepovedane. Sedaj se položaj spreminja in Društvo slovenskih pisateljev nedvomno ne bo več imelo iste funkcije in veljave v političnih razpravah v ožjem pomenu besede. To pa ne pomeni, da se ne bo vključevalo v razprave o temeljnih političnih vprašanih, kot so ustava, status Slovenije z vidika dileme, ali ostati del jugoslovanske federacije ali vztrajati pri konceptu konfederacije ali zahtevati popolno odcepitev od Jugoslavije ipd. Ta odmik od vsakdanje politične dejavnosti je v delovanju društva že opazen. Morda se društvo tudi še ni v celoti privadilo na nove razmere. Pozitivno pri tem pa je to, da se bo kot celota poslej lažje posvečalo stanovskim problemom pa tudi estetskim vprašanjem itd. Ne bi pa tega ocenjeval kot zmanjšanje vpliva in vloge slovenskega pisatelja v družbi in narodu. Glede na prej povedano bi si celo drznil pomisliti, da utegne v teh novih razmerah postati ta vpliv celo pomembnejši in – morda bo videti paradokсно – opaznejši.

8. Upam, da si v temeljnih vprašanih slovenske prihodnosti v resnici nismo vsaksebi, vsaj ne do te mere, da bi to lahko preprečilo odločitve, ki

jih čas tako rekoč zahteva od nas. Če zdaj ne bomo uspeli vzpostaviti lastne države in dejanske suverenosti, potem je najbrž ne zaslužimo. Razlike so tudi glede teh vprašanj povezane predvsem z vprašanji taktike in tempa osamosvajanja. Poleg tega se zdi, da vsaj pri določenem delu ljudi (tudi v politični sferi) preprečuje odločnejšo opredelitev in dejavnost strah pred osamosvojitvijo in dejanskim prevzemom odgovornosti za lastno usodo. Nekaterim pa to preprečuje tudi vsakdanji pragmatizem in nagnjenje k udobju, ki ni naklonjeno nikakršnim pretresom in spremembam, ki porušijo utečena razmerja in navade. Po drugi strani pa seveda med Slovenci, slovenskimi strankami, sloji in raznimi skupinami obstajajo pomembne razlike o mnogih, tudi zelo pomembnih vprašanjih. In te razlike so normalne in prav zaradi njih je politični pluralizem pravičnejši in naravnejši od enostrankarskih sistemov in diktatur. Se pa marsikdo v Sloveniji počuti pri opazovanju teh razlik neugodno, ker smo vse predolgo živeli v prepričanju ali vsaj ob prepričevanju, da razlik ne sme biti, da so razlike nujno dokaz, da se komu godi krivica, ali da se kdo moti, da laže ali preprosto ni sposoben uvideti resnice, ki je ena sama. To o eni sami resnici in o tem, da resnico morejo uvideti samo nekateri, drugim pa jo je treba pokazati ali celo vsiliti, pa je seveda velikanska zabloda.

9. Zamisel konfederacije predvideva in celo zahteva predhodno odcepitev ali recimo razcepitev, če bi dosegli soglasje vseh republik oziroma narodov o konfederalizaciji Jugoslavije, kakršna je. Med tema dvema načrtoma ni bistvene razlike. Razlika je le v tem, da zamisel konfederacije omogoča ohranjanje videza, da ostaja Jugoslavija vendarle do neke mere zaokrožena skupnost, predvsem pa spodbuja iluzijo, da je mogoče jugoslovanski problem nemara razrešiti celo brez hujših konfliktov. Ta vidik ponudbe za konfederacijo je morda celo pomembnejši za odločujoče politične sile v svetu, ki se bojijo, da bi razpad ali popolna razcepitev nujno pripeljala do vojne v današnji Jugoslaviji, kar najbrž sploh ni zmotna ocena. Po tej plati je torej koncept konfederacije do neke mere tudi vprašanje taktike. Ima pa zamisel konfederacije tudi svoj drugačen smisel. Konfederacija, četudi kot začasna tvorba, bi omogočila – zlasti, če bi do nje prišlo s sporazumom vseh – ohranitev gospodarskih povezav, ki so za vse sedanje republike zelo pomembne, skoraj gotovo pa za druge republike bolj kot za Slovenijo. Dilema se potemtakem ne glasi ali konfederacija ali samostojnost, kajti to pomeni, če gre res za konfederacijo, v bistvu isto. Dilema se glasi, ali Jugoslavija še vedno kot federacija ali samostojnost, ki je možna tudi ob sklenitvi konfederalne pogodbe s komerkoli. Zaradi vsega tega je konfederacija vsaj začasno lahko smiselna, četudi sklenemo pogodbo z eno samo sedanjo republiko, kar seveda velja predvsem za Hrvaško. Da pa nas zdaj v bistvu že skušajo prisiliti, naj se odcepimo, je prav tako razumljivo. Hrvaška, ki je v veliko težjem položaju kot Slovenija (petina državljanov Hrvaške je srbske narodnosti), bi z odhodom Slovenije izgubila zaveznika znotraj preostale Jugoslavije, Slovenija bi prenehala vplivati na druge republike s svojim zgledom itd.

10. Prepričan sem, da tudi večine gospodarskih problemov ne bomo rešili, če ne bomo prej ali vsaj hkrati reševali in rešili temeljnih političnih problemov. Geslo, ki smo ga v preteklih letih nešteto krat slišali, da je bistvo jugoslovanskih težav v gospodarstvu in ne v politiki (=ideologiji), je

v bistvu vedno izražalo samo težnjo odvrniti pozornost ljudi od resničnih političnih problemov. Prav zato, ker se na ravni politike ni nič bistvenega spremenilo, so tudi vse gospodarske reforme propadle. V poudarjanju, da je uspeh gospodarske reforme pogojen s političnimi reformami, ima torej Marković prav. Žal pa vse kaže, da na resnične politične reforme tudi on še ni pripravljen. Sicer pa je najbrž tudi njegov čas že potekel in v bistvu ga na položaju ohranja v veliko večji meri tujina kot resnično obvladovanje položaja v Jugoslaviji. Tudi dejstvo, da Markovičev program gospodarske stabilizacije nikakor ni ugoden za Slovenijo, in da slovensko gospodarstvo tudi zaradi vztrajanja pri določenih komponentah tega programa doživlja ta čas hujšo krizo, kot jo je prej, pa kaže, da je treba storiti nekatere nujne politične posege, če želimo začeti učinkovito reševati slovenske gospodarske probleme. Med takšne posege gotovo sodi slovenska osamosvojitve na področju gospodarske politike in gospodarskega sistema in še marsikaj.

11. Opozorilo ni od muh, čeprav je potrebno bolj poglobljenega razmisleka. Delno se je v kontekst tega opozorila vključila tudi diskusija v okviru Vilenice 1990, čeprav se po drugi strani zdi, da še vedno resnično živimo v iluzijah in ena teh iluzij je najbrž tudi privid harmonije in idilične »federacije duha« v Srednji Evropi.

12. Če potegnemo rezultanto med optimizmom odrešenikov in skepso nezaupljivih razočarancev, ki pa vidijo tudi to, da po isti poti ni moč več nikamor, morebiti le pridemo do dovolj trezne vizije.

13. Vprašanje številka 13 zahteva vrnitev na začetek, torej k prvemu vprašanju.

Jaša
Zlobec

Sestop pisateljev iz mita

Treba je začeti jasno in nedvoumno. Slovenski pisatelj nima nikakršnih dolžnosti in nikakršnih pravic do nikogar, ne do naroda ne do politikuma. Zavezan je edinole samemu sebi. Pa še tu ni pravega prostora za kakšno posebno patetiko, zavezanost sebi je namreč skrajno laksana zadeva, primerna za vse mogoče kompromise, samoprevare in nabuhlosti. Preprosto povedano: naj bo slovenski pisatelj pacek ali mučenik, to je njegova zasebna stvar. Jaz mu že ne bi škilil pod odejo, kakor ne škilim ne obrtnikom ne politikom ne učiteljicam. Naj si vsakdo postelje, kakor mu prija, in naj posledice tega postiljanja vzame na svoja pleča. Predvsem brez solzavosti o kakršnikoli izvoljenosti ali predestiniranosti.

Nedvomno dejstvo je, da so bili pisatelji temelj, na katerem je slovenstvo raslo in se sploh ohranjalo kot slovenstvo. To je zgodovina in to so dejstva in kar preveč mučno in dolgočasno bi bilo, ko bi jih že stotisočič